

Valter Horm

J ü r i   A n n u s s o n

ja tema osa kodanliku ühtluskooli
rajamisel ja uuendamisel

Jüri Annusson.

Enim veebruaris
O. ajaleht. Tallinnas.
lastevädi raamatukogu
№ A13792

Tallinn, 1976

37(092 E)

PEM 284
KH 75

Jüri Annusson ja tema osa kodanliku
uhtluskooli rajamisel ja uuendamisel

1. Eluloolisi andmeid

Jüri Annusson, kodanliku uhtluskooli rajajaid ja uuendajaid, sündis 11. juulil (vkj. 29. juunil) 1884. a. Pärnumaal Enge vallas (praegu Halinga külanõukogu) talupidaja perekonnas. Õppis Pärnu gümnaasiumis, astus 1906. a. Tartu ülikooli loodusteaduskonda, mille lõpetas keemia alal 1910. a. Seejärel oli õpetaja Viljandi linnakoolis 1910/11. õ.-a., Pärnu Haridusseltsi progümnaasiumis 1911/12. õ.-a. ja Tallinna Tütarlaste Kommertsikoolis a. 1912.-1915. Valiti 1915. a. Tallinna Poeplastekommertsikooli direktoriks. Esimese Saksa okupatsiooni ajal 1918. a. sattus vastuolulise olukorraga, misjärel tagandati koolidirektori ametikohalt. Pärast okupatsiooni lõppu lahkus Tallinnast 1918.-1919. a. Tallinna linna koolivalitsuse juhataja. Alates 1920. a. oktoobrist kuni 1921. a. jaanuarini oli haridusministriks töörakondlase A. Piibu valitsuses. A. 1921-1925 oli Riigi Kesklaboratooriumi juhataja ja Tallinna Tehnikumi õppejõud.

Politiiliselt kuulus ta kodanliku vabariigi algusaastail Eesti Töörakonda, mille esindajana valiti Tallinna linnavolikogu ja I Riigikogu (1920-1923) liiknaks. Viimases oli ta uhtlasi hariduskomisjoni esimeheks.

J. Annusson oli õpetajaskonna organiseerimise algatajaid Eestis, Tallinna Õpetajate Seltsi ja Eesti Õpetajate Liidu asutajaid 1917. a., Eesti Õpetajate Liidu abiesimees 1917-1919 ja esimees 1919-1922, EOL-i häälekandja ajakirja "Kasvatus" toimetuse liige

1919-1921 ja tegevtoimetaja 1921. a. Eesti õpetajaskonna delegaadina võttis ta osa I ja II ülevenemaalisest õpetajate kongressist 1917. a.

J. Annusson tegutses innukalt ka kultuurharidustöös (vabaharidustöös) organiseerijana. Tema ja teiste haritlaste (R. Rägo, M. Välbe) algatusel loodi Tallinnas 1917. a. kevadel rahvaulikool ja asutati sama aasta suvel rahvaulikooli ülalpidamiseks Tallinna Rahvaulikoolide Selts, mille esimeheks ta oli. Selts asutas hiljem tegevuse paisudes haridusbüroo, mida juhatas jällegi J. Annusson. Selle büroo baasil loodi 1923. a. detsembris Tartus peetud hariduskongressi otsusega Eesti Haridusliit, mille esimeseks esimeheks aastail 1924-1925 oli samuti J. Annusson.

1925. a. tegi ta pikema välisreisi Ameerika Ühendriikidesse tutvumaks selle maa kooli- ja hariduselu korraldusega ja aasta hiljem (1926) siirdus juba pikemaks ajaks USA-sse, kus tegutses algul lühikest aega konsulina ja hiljem keemikuna erafirmades, võttes agaralt osa ka Ameerika eestlaste organiseerimisest ja ettevõtmistest. 1937. a. lõpul pöördus ta tagasi kodumaale, töötades alates 1938. a. Tallinnas Loodusvarade Instituudis põlevkivi uurimisel. 1940. a. juunipöörde järel oli mõni kuu reorganiseeritud Eesti Haridusliidu esimeheks. 1944. a. emigreeris välismaale.

Tema sulest on ilmunud mõned populaarteaduslikud raamatud ja õpikud: "Igapäevane keemia" (1913), "Anorgaaniline keemia I ja II" (1921), "Tehniline keemia" (1927). Kooliküsimusi käsitleb ta brošuuris "Vana ja uus kool" (1920) ja rohketes artiklites ajakirjades "Kasvatus" (1919-1927), "Meie Tee", ajalehtedes "Vaba Maa" jm.

2. Emakeelse kooli nõudleja

Kodanliku Eesti kooli rajajad ja uuendajad (E. Martinson-Murdmaa, F. V. Mikkelsaar, J. Annusson, J. Kõis jt.) olid hariduse omandanud tsarismi iganenud seisuslik-klassilises koolisüsteemis, mille iseloomulikeks joonteks olid rahvuslik rõhumine, venestamispuuded, võõras õppekeel, kõrge õppemaks ja kitsendused edasipääsul ühest koolitüübist teise. See kõik süvendas neis rahvuslust, mille teravik oli suunatud nii väikekodanliku kadakasaksluse kui ka tsaarivalitsuse venestamispoliitika vastu. Kodanlus, õhutades seda suhtumist, nihutas esiplaanile algul Eesti autonoomia, hiljem võimaluste avanedes iseseisva kodanliku riigi loomise loosungi. "Eesti kommunistid ei hinnanud sageli vajalikul määral rahvuslike tunnete ja rahvuslike traditsioonide keerukat tegurit klassijõudude vahetõrgete väljaselgitamisel" /4; 413/.

Kooli alal oli esimeseks ja peamiseks nõudeks üleminek emakeelsele õpetusele. Mõnevõrra oli seda suudetud teostada juba enne Veebruarirevolutsiooni haridusseltside ja noorsoo kasvatuse seltside erakoolides.

Valjuhäälselt esitati emakeelse õpetuse nõue Tartus 20.-22. aprillil (7.-9. apr. vkj.) peetud I rahvahariduse (õpetajate) kongressil. Vastavalt kongressi otsusele asuti juba 1917. a. kevadel mõnel pool seda nõuet ellu viima. Mõni päev varem, nimelt 1917. a. aprillis peetud Tallinna õpetajate päeval otsustati asuda emakeelse kooli õppekavade koostamisele. Samal 1917. a. suvel korraldas Tallinna Õpetajate Selts ka esimesed eesti keele õpetajate kursused, kus eesti keelt õpetasid H. Põld ja J. Aavik, kodumaa tundmist M. Kampmaa, kodumaa loodust J. Piiper ja ühis-

koolist (ühtluskoolist) kõneles E. Martinson-Murdmaa. Kursustel arutati elavalt ka uusi emakeelse kooli õppekavu. Samasugusest tehti ettevalmistusi ka Tartus ja teistes keskustes.

Kuid seda Veebruarirevolutsioonile järgnenud vaimustushoogu jahutas tublisti kodanliku Ajutise Valitsuse reaktsioonilise hariduspoliitika jätkumine. Jüri Annusson võttis koos E. Martinson-Murdmaaga ja mõne teise koolimehega osa I ülevenemaalisest õpetajate kongressist 1917. a. aprillis ja koos A. Kurvitsaga II ülevenemaalisest õpetajate kongressist 1917. a. augustis. Aprillis peetud kongressil esines ta kõnega väikerahvaste esindajana, milles ta "Pealinna Teataja" andmeil (1917, nr. 26) kõvasti sarjas Ajutise Valitsuse koolipoliitikat, tuues rea näiteid kohtadelt, kus vana administratsiooni esindajad jätkasid tsaariaegset survepoliitikat koolide alal. Tema nõudeks oli täielik ja võrdõiguslik emakeelne kool kõigile väikerahvastele. Ajutise Valitsuse haridusminister Manuilov olevat aga sellesse nõudesse suhtunud usna skeptiliselt. "Eesti õpetajate esindajad lahkusid kongressilt muljega, et oma kooli eest veel palju võidelda tuleb" ("Kasvatus" 1922, nr. 14).

1917. a. juunis sõitis delegatsioon, mille koosseisus olid J. Annusson, P. Pöld ja E. Peterson-Särgava, uuesti Petrogradi. Esitati märgukiri haridusminister Oldenburgile, milles uuesti nõuti emakeelset kooli algkoolist kuni kõrgema koolini ja eesti õppekeelega koolidele riigikoolidega võrdseid õigusi. Ka see märgukiri jäi tulemusteta. "Vene administratsioon oli rahvuslike kooliuuenduste vastu kui mitte vaenulik, siis külm," märkis J. Annusson. Tuleb nõustuda akadeemik J. Saadi väitega: "Pole midagi imestada, et viha tsaariametnike vastu, kes väikerahvastel keelasid ära isegi emakeele tarvitamise, kandus väikekodanluse ja osalt

vähemteadlike töörahvakihtide hulgas üle kogu vene rahvale, ka vene tööliisklassile, kes pidas võitlust tsaari rõhumispoliitika vastu ja nõudis kõigi Venemaa rahvaste võrdõiguslikkust" [5; 60].

Organiseeritud õpetajaskonna otsusega muudeti algkoolid Eestis 1917/18. õppeaastast alates emakeelseks, koostati uued õppekavad ja -plaanid. Pisut hiljem, nimelt 12. septembril 1917, oli ka Ajutine Valitsus sunnitud välja andma seaduse, mis lubas algkoolides õpetada kohalikes keeltes.

Kui keiserliku Saksamaa sõjaväed 1918. a. veebruaris okupeerisid Eesti territooriumi, tuli neil arvestada sellega, et siin oli juba loodud eesti õppekeelega kool.

Saksa okupatsioonivõimudega sattus J. Annusson kohe algul konflikti, mistõttu ta tagandati koolidirektori kohalt. Koos E. Martinson-Murdmaa ja J. Reintamiga oli ta peamisi okupatsioonivõimudele passiivse vastupanu organiseerijaid Tallinna õpetajate hulgas. Saksa linnavalitsus ja kooliamet vähendasid tunduvalt õpetajate palkasid. Sel puhul märkis A. Vallneri poolt Petrogradis toimetatud ajakiri "Eesti Kool": "Imelikul kombel on aga reaalse ja tütarlaste kommertskoolis direktorite palgad peaaegu endiseks jäänud... Võib olla, et aitab see kaasa, et N. Kann ja H. Bauer oma aruandeid koosolekutel saksa keeles annavad, kuna teised seda eesti keeles teevad" (1918, nr. 5). Toome selle fakti ära, kuna mõni aasta hiljem just need kaks koolitegelast alustasid kodanlikus Eestis kõige vihasemat rünnakut J. Annussoni vastu.

Pärast okupatsioonivõimude lahkumist Eestist 1918. a. novembris nimetati J. Annusson Tallinna linna koolivalitsuse juhatajaks. Tema korraldusel suleti okupatsiooni ajal asutatud saksakeelsed ja taastati eesti õppekeelega koolid ning ennistati tööle saksa võimude poolt vallandatud õpetajad. Alustati ka keskkoolide üle-

viimist emakeelsele õpetusele. 22. ja 23. juunil 1919. a. peetud Maahariduskogu koosolekul võeti vastu J. Annussoni poolt esitatud ettepanek: "Hariduskogu peab vastuvaidlematuks ja iseenesest arusaadavaks, et kool peab olema emakeelne."

Samal ajal, kui progressiivsed koolimehed nõudsid üleminekut emakeelsele õpetusele, ei olnud see nõue laiemates rahvahulkades kaugeltki veel omaks võetud. Leidus rohkesti lastevanemaid, kes sellesse umbusuga suhtusid, nähes koolis esmajärjekorras keelte õppimise asutust. "Nende arvates oli kooli peamiseks ülesandeks "kolme kohaliku keele" selgeksõpetamine. Leidus õpetajategi ringkonnas mehi, kes ihust ja hingest koolide eestistamise vastu kõnelesid..." märgib J. Annusson ("Kasvatus" 1919, nr. 6). Juri Annussonil koos teiste juhtivate demokraatlike koolitegelastega tuli nii õpetajate kui ka rahvakoosolekuil pidevalt sõna võtta emakeelse õpetuse selgitamiseks. Teravalt kritiseeris ta kommerts-kooli direktorit H. Bauerit, kes tema juhutatavas koolis seadis sisse kolm kohustuslikku võõrkeelt ("Kasvatus", 1921, nr. 5-6).

"Meil ollakse liiga keeltepaelus kinni", nentis ta "Vaba Maas"¹⁾.

Agu Põld oma ülevaates Eesti haridus- ja kooliseltside ajaloost toob näite, kuidas üks Tallinna juhtivaid koolimehi tähendanud oma Tartu kolleegi kohta: "... muidu arukas mees, aga kuidas ta nii läbiviimatu idee küljes võib rippuda nagu emakeelne kool." Sama autor mainib: "Tallinnas leidus küllaltki palju haritlasi ja koolitegelasi, kes emakeelse kooli mõtet eriti ei toetanud." Silmapaistvamate emakeelse kooli nõudlejatena mainib ta

---

1) Sellest ei tohi järeldada, nagu oleks J. Annusson olnud võõrkeelte õpetamise vastu üldse. Võõrkeeltest pooldas ta inglise keelt esimese võõrkeelena.

Tallinnas Jüri Annussoni ja loomearst K. Sarali nimesid (10).

Kooli emakeelseks muutmine lõi eeldused rahvuskultuuri arengu kiirendamiseks ja kooli sisemiseks uuendamiseks. Samal ajal J. Annusson Eesti ülikooli avamise puhul Tartus: "Üheks Eesti kooli püsivuse eelduseks on oma kõrgem kool" ("Kasvatus" 1919, nr. 6). [Üsna tänapäevaseks kõlavad tema sõnad samas artiklis: "Kaotatagu kõik kunstlikud takistused ära, mis ülikooli peasemist segavad, küll meie, õpetajad, kanname selle eest hoolt, et ülikooli tarvilisel määral arenenud kodanikud tulevad."]

3. "Vana ja uus kool"

1920. a. avaldas Jüri Annusson "Vaba Maa" veergudel pikema artikli "Vana ja uus kool" (1920, nr. 262-264). Hiljem ilmus see ka eri brošuurina. Autor teeb selles lühikese tagasivaate meie rahvahariduse kujunemisele. Ta märgib, et tolleaegset eesti rahva üldiselt kõrgemat kirjaoskuse taset võrreldes muu Venemaaga "tuletasid meelde iseäranis agaralt saksa mõisnikud ja pastoriid, kes seletada püüdsid, et nemad need mehed ongi, kellele Eesti rahvas oma kõrge hariduse eest tänu võlgneb" [1; 4].

Autor kummutab selle väite: "Kool valmistas last ette ainult selleks, et ta mõistaks kirikulauluraamatut tarvitada ja piiblit lugeda" [1; 4]. Autor taunib teravalt saksastamist ja venestamist kooli kaudu. Vist küll ükski meie koolitegelane ei ole kasutanud tsaariaegse seisusliku ja reaktsioonilise koolipoliitika iseloomustamiseks nii teravaid sõnu kui J. Annusson selles brošuuris.

[Esitame mõned tsitaadid:

• "... usuõpetus oli kõigile kohustuslik, vastamata kas inimene uskus või ei..."

• "Loodusteaduslisi aineid õpetati kas vähe ehk mitte sugugi, kuna neid kardetavateks peeti."

• "Koolitöös ja õpetamises ei peetud mitte last silmas, vaid riiki ja riigikorda - tol ajal eesõigustatud klasside huviseid."

• "Koolis pesines nagu haua lõhn, mis õpilasi kui ka õpetajaid lümmatada ähvardas. Ei lapselikku rõõmu ega nooruse elavust ja liikumist ei tahtud seal näha. Lapsel kadus huvi kooli ning elu vastu."

• "Ränk numbrite ja eksamite süsteem tõstis õpilaste enesetapmise arvu kohutava piirini."

• "Laps pidi kõnelema seda keelt, mida ta ei mõistnud."

• "Rahvakoolide inspektorite korraldatud kange kontroll võttis õpetajatelt iga võimaluse ära oma algatuselgi värskust ja elavust kooli tuua."

Tsaariaegne iganenud kool ei vajanud autori arvates parandamist ja paikamist, vaid tuli asendada hoopis uue kooliga, mis pidi tuginema järgmistel alustel:

• Ta peab olema emakeelne.

• Ta peab olema ühtluskool ja võimaldama kõigil õpilastel takistamata edasiõppimist algkoolist keskkooli ning sealt edasi ülikooli. Tuleb lõpp teha vahetegemisele tütarlaste ja poeglaste hariduse andmisel.

• Tuleb kehtestada üldine 6-klassiline koolikohustus. Need õpilased, kes pärast 6-klassilise algkooli lõpetamist edasi õppima ei lähe, peavad läbi tegema 2-aastase kursusega täienduskooli.

• Kool olgu usuõpetuseta. Ta tuleb vabastada kiriklike ülesannete täitmisest.

• Kool peab uuenema ka sisuliselt. Sõnakooli asemele peab astuma töökool.

Autor nägi ette raskusi nende nõuete täitmisel kodanlikus ühiskonnas. Ta mõnab, et "praeguse riigikorra juures on ikkagi jõukamad ja kehvemad. Suur osa vanematest ei suuda oma lapsi isegi algkooli panna, olgu see ka maksuta. Laste toitmine ja varustamine riietega ja õppevahenditega käib paljudele üle jõu". Ta apelleerib kogukondadele (omavalitsustele), et need looksid võimalusi kehvemate õpilaste kooliskäimiseks. Autori mure oli põhjendatud: 1919. a. ei täitnud koolikohustust ligemale pooled koolikohustuslikud lapsed.

J. Annusson lõpetab oma brošüüri üleskutsega õpetajaile: selgitada rahvale ja lastevanemaile uue kooli ülesandeid ja uusi õppeaineid (kodulugu, tööõpetus). "Eesti kool olgu meie rahva ühiseks hoolealuseks ja pailapseks, tema loomisel ja uuendamisel jäägu kõrvale kitsarinnaline erakondlus ja omakasupüüdev tagasikiskumine" [1; 13].

Kui emakeelse õpetuse teostamisel oli kodanlus aastail 1917-1919 võrdlemisi üksmeelne, siis järgnevad sammud kooli demokratiseerimisel ja uuendamisel pörkusid juba diferentseerunud kodanluse tagurlike ringkondade ja erakondade kõige kindlamale vastuseisule. Koolipoliitikas lõi lõkkele äge erakondlik võitlus. Progressiivsel tiival oli selle võitluse üheks kesksenaks kujuks Juri Annusson. Ta ei jäänud pelgalt vana kooli kritiseerijaks, vaid veendunud teonimesena asus energiliselt püstitatud loosungeid ellu viima - ühtluskooli rajama. Selles võitluses tugines ta esijoones organiseeritud õpetajaskonnale.

4. Juri Annusson õpetajate organiseerijana

Eesti õpetajate organiseerimisest olen andnud pikema ülevaate uurimistöös "Eesti õpetajate organisatsioonid 1870-1940" [käsi-

kiri VÕT-i raamatukogus].

Jüri Annusson oli koos E. Martinson-Murdmaaga jt. agaramaid õpetajate organiseerijaid Tallinnas. 7. aprillil (25. märtsil vkj.) 1917. a. kogunes üle 60 õpetaja Tallinna Linna Tütarlaste Kommertsikooli Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi (hilisema nimetusega Tallinna Õpetajate Seltsi) asutamiskoosolekule. Koosoleku avas E. Martinson-Murdmaa ja seda juhatas J. Annusson, kes valiti ka seltsi esimeseks esimeheks. Nagu E. Murdmaa oma mälestustes märgib, lasunud seltsi tööle rakendumisel kõige suurem koorumus J. Annussoni õlgadel (6).

J. Annussoni nime leiame ka Rakveres 27. mail 1917. a. eluõiguse saanud Eesti Kooliõpetajate Keskkliidu (hiljem Eesti Õpetajate Liit) asutajate hulgas. Liidu esimesse juhatusse kuulus ta abiesimehena (1917-1919). Alates 1919. a. aprillist kuni 1922. a. detsembrini oli ta EÕL-i juhatuse esimeheks.

Need olid ühtlasi EÕL-i kasvuaastad. Liidu loomisel kuulus temasse 5 organisatsiooni 622 liikmega. 1919. a. lõpul oli üksikliikmete arv kasvanud 2168-le. Viiendal aastapäeval (1922) kuulus Liitu juba 10 maakonnaliitu, 5 linna õpetajate seltsi ja Vene Õpetajate Keskkliit, kõik kokku 84 õpetajate ühingu ja 3355 üksikliikmega, neist keskkooliõpetaja kutsega 603, algkooliõpetaja kutsega 1840 ja kutseta 912 õpetajat.

J. Annussoni juhtivast rollist EÕL-i organiseerimisel ja suunamisel annavad hea ülevaate tema artiklid EÕL-i häälekandjas "Kasvatus" aastail 1919-1922.

"Kasvatuse" avanumbris avaldas ta programmilise artikli "Õpetajaskonna ulesandeid". Märkinud, et meie kooli ja tema õpetajaskonna senine ajalugu on "aastakümnete pikkune karibunenägu", millest vabanedes "asus Eesti õpetaja 1917. aasta suure revolutsiooni

järeel kohe kasvatustöö elulisemate ülesannete lahendamisele", kutsus ta kõiki organiseeritud õpetajaid loovale tööle uue kooli rajamisel:

• Kasvatustöö korraldus peab võimaldama ja juhtima isiku kui ühiskonnaliikme õiget arenemist.

• Õpetajate peamine ülesanne on "üleüldine kasvatustöö uuendamine ja teadusliselt põhjendamine."

• "Meie huudsõnaks on sunduslik, vähemalt seitsmeaastane alg-haridus..., selleks loome ühtluskooli."

Neid ülesandeid saab õpetaja täita ainult tihedas koostöös kodu ja ühiskonnaga.

Autor mõnab, et suur osa õpetajast on alles "võõra kasvatu-se mõju all".

J. Annussoni juhtimisel viidi 1919. a. läbi EÕL-i põhikirja reform, millega EÕL muudeti kutseühinguks (Liidu esimeses põhi-kirjas olid määratud organisatsioonile liiga laialdased haridus-likud ülesanded, mis tollal olid akuutsed). Ka nägi J. Annusson rohkesti vaeva, et tõsta EÕL-i organisatsioonilise töö taset. Ta nõudis kõigi õpetajate kongresside ja päevade hoolikat ette-valmistamist, et need "lõpmatutesse vaidlustesse ja sõnamulinas-se ei upuks". Hoiatava näitena tõi ta III õpetajate üldkongressi, mille päevakord oli liiga suureks paisutatud.

Artiklis "Eesti senine hariduspoliitika" kritiseeris ta tera-valt kodanlikku kõikuvat hariduspoliitikat: "Meie kool on praegu liig kõikuval alusel, tema arenemine sünnib ilma kindla sihita ning juhita." ("Kasvatus" 1920, nr. 13-16).

Kuid millist järjekindlat tööd võiski oodata, kui 1919.-1920. aastail poolteise aasta vältel vahetus kuus haridusministrit!

J. Annusson lootis siingi abi õpetajaskonnalt: "Organiseeri-

tud õpetajaskond peab rohkem suunavat ja tasakaalustavat osa etendama."

Ka haridusministriks oleku ajal jäi J. Annusson vormiliselt edasi EÕL-i esimehe kohale. Sel perioodil vallandasid tagurliku kodanluse häälkandjad eesotsas "Päevalehega" metsiku laimukampaania nii EÕL-i kui ka J. Annussoni isiku pihta. N. Kann nõudis "Päevalehe" artiklis "Lahti Moskva hegemoonia alt" uue "parempoolsete ja erapooletute kooliõpetajate liidu" loomist. "Päevalehele" sekundeerisid agaralt kogupöllumeeste "Kaja" ja rahvaerakonna "Postimees" ning "Pealinna Teataja".

Nendele süüdistustele vastas J. Annusson artiklis "Sõpradele ja vastastele":

"Liidu juhatus tunnistas ennast kooli korraldamistöös hea meelega pahempoolseks ja ei salga, et tal on sel alal revolutsioonilised kalduvused. Vana kool peab nii väliselt kui ka sisemiselt hävinema ja tema asemele tekkima meie noorsoo tarvidustele vastav uus kool... Õpetajaskond ei taha ega tohi lubada, et kool satuks edutakistavate voolude teenistusse" ("Kasvatus", 1921, nr. 4).

Siingi tõestub uuesti V. I. Lenini väide: "Et väikekodanlus üldse ja alati ei kaitse maksvat korda, vaid vastupidi, tihtilugu astub revolutsiooniliselt välja isegi kodanluse vastu (nimelt: kui ta läheb kaasa proletariaadiga), ... ja peaaegu alati formuleerib sotsiaal-reformastorlikud programmid, see on igatühele teada."¹⁾ Vastuseks "Päevalehe" ja "Kaja" süüdistustele, nagu puuduks J. Annussonil ja EÕL-i juhatusel õpetajaskonna usaldus, esitas ta koos juhatusega 31. märtsil 1921. a. lahkumispalve,

---

¹ V. I. Lenin. Teosed, 6. kd., lk. 174.

et "õpetajaskonnal enesel võimalik oleks asja kohta sõna võtta ja selgusele jõuda, kas on õiged parempoolse ajakirjanduse väited, nagu ei töötaks liidu juhatus õpetajaskonna enamuse soovide kohaselt ja nagu ei oleks liidu juhatus õpetajaskonna usalduse vääriline" ("Kasvatus", 1921, nr. 7-8). Liidu asemikekogu avaldas J. Annussonile ja senisele juhatusale üksmeelselt usaldust ja palus neid tegevust jätkata.

J. Annusson jätkaski tööd endise agarusega. Kuid 1922. a. detsembris peetud EOL-i asemikekogu koosolekul keeldus ta kategooriliselt edasi töötamast esimehe kohal. Tema lahkumise puhul kirjutas E. Murdmaa: "Meie, kes oleme töötanud J. Annussoniga, peame tõsiselt lugu sellest tööst, mis ta teinud. Meil on tõsiselt kahju, et J. Annusson on lahkunud Õpetajate Liidu juhatusest ajal, kus tema kaastöö väga tarvilik on." ("Kasvatus", 1923, nr. 1).

5. Kolm kuud haridusministrina (1920-1921)

1919.-20. aastail vaheldus poolteise aasta vältel kuus haridusministrit. Kuidas tollal haridusministri kohta täideti, sellest jutustab koolimees K. Ollik oma mälestustes järgmise loo:

"1919. a. märtsis, kui selgus, et K. Luts ei saa Venemaalt tulla haridusministri kohale, tehti ministri leidmine ülesandeks Tallinna õpetajale. Oli 2 kandidaati: Jüri Annusson ja Harald Laksberg. Valisime [Tallinna Õpetajate Seltsi koosolekul. V.H.] ministriks Laksbergi. Annussoni aeg ei olnud veel tulnud" ("Õpetajate Leht", 1939, nr. 7).

J. Annussoni "aeg" saabus 1920. a. oktoobris, kui ta asus haridusministri kohale tööerakondlase A. Piibu kabinetis.

Mõni kuu enne ministrikohale asumist kirjutas J. Annusson:

"Mitme ministri kohta ei olnud võimalik isegi kõige lähemates ringkondades ette näha, mida need just teha kavatsesid või suudavad" ("Kasvatus", 1920, nr. 13-16).

Tema enda kohta ei saanud seda küll keegi väita. Just äsja oli ta avaldanud "Vabas Maas" oma koolipoliitilise programmi ("Vana ja uus kool").

Meenutagem, et juba aasta varem olid kodanlikus Haridusministeeriumis tööle asunud kaks progressiivse suuna juhtivat koolimeest, nimelt F. V. Mikkelsaar haridusministri abina ja E. Martinson-Murdmaa koolivalitsuse juhatajana (hiljem lühemat aega ka ministriabina). Lisagem, et alates 5. novembrist s. a. asus Haridusministeeriumi haridusnõunikuna tööle ka J. Kõis, meie kooliuuendusliikumise juhtivaid mehi. Seega oli 1920. a. lõpul kodanlik Haridusministeerium tööpoolest progressiivse tiiva juhtiva tuumiku kätes. Kuid, nagu selgub järgnevatest sündmustest, ainult veerandaastaks.

Põhilisteks küsimusteks, millega Haridusministeerium sel ajal tegeles, oli 1920. a. mais vastuvõetud avalikkude algkoolide seaduse elluviimine ja vähemalt 4-klassilise koolikohustuse kindlustamine. Selleks oli vaja suurendada toetust kehvematele õpilastele. Parandamist vajasisid õpetajate palgad. Emakeeles õpetamise kindlustamine vajab ministeeriumi kontrolli.

Mõned vanemad ja konservatiivsed õpetajad püüdsid jätkata homnikupalvuste pidamist ja usuõpetuse õpetamist koolides. Haridusministeeriumil tuli ringkirjade kaudu korduvalt nõuda seadusest kinnipidamist.

Nii asus Haridusministeerium J. Annussoni juhtimisel konseventselt ellu viima kodanlikus hariduspoliitikas 1919. ja 1920. a. kehtestatud demokraatlikku ja uuenduslikku suunda. Sama nõuti ka

õpetajailt. 1921. a. jaanuaris avaldatud artiklis "Võetud sihis edasi" ("Kasvatus", 1921, nr. 1) kirjutab J. Annusson: "Igal õpetajal peab olema selge arusaamine tarvilistest uuendustest ning kindel teadmine, et nad tõesti tarvilikud ja ajekohased on."

J. Annusson ei piirdunud üksi algkooli uuendamisega. Ta taotles sama ka keskkoolis. Siin pörkas ta aga konservatiivse rinde kindlale vastuseisule.

1920. aastal juhtus Tallinna keskkoolides kaks enesetapmist õpilaste hulgas. N. Kanni juhtimisel oleva Tallinna Poeglaste Reaalkooli õpetaja G. andis 11-aastasele poisile, kes eelmisel aastal oli orbunud, suvetööks lahendada 300 aritmeetikaülesannet. Poiss lahendas suurema osa ülesandeid, mõned jäid aga tegemata. Kartes järgmisel päeval kooli minna, läks ta põõningule ja poos enese üles.

Teine traagiline sündmus leidis aset 1920. a. detsembris H. Baueri juhataavas tütarlaste kommertskoolis, kus aasta varem valge terrori ohvrina hukatud "Dvigateli" vabriku töölisvanema Julius Schütsi 15-aastane tütar Lilly Schüts (Schütz) uputas enda Ülemiste järve.

Haridusminister J. Annusson määras juurdlust toimetama haridusõuniku J. Käisi. Viimane käis koos Tallinna linna kooliõuniku G. Ollikuga kommertskooli direktori H. Baueri ja kadunud tütarlapse klassijuhataja Thomsoni juures, viibis klassis, kus õppis L. Schüts, vestles tema kaasõpilastega ning külastas ka tütarlapse kodu, kus vestles kadunu emaga. Kõige selle põhjal jõudis J. Käis järeldusele, et mõlemal juhul oli süüdi töölisperekondadest pärinevate õpilaste ebaõiglane ja ebapedagoogiline kohtlemine kooli poolt, mis süvendas lõhet õpilaste hingeelus.

Juurdluse tulemusena saatis haridusminister J. Annusson ring-

kirja maakonna- ja linnakoolivalitsustele ning riigikoolide juhatajale, milles juhtis tähelepanu tõsistele puudustele nende kahe kodanluse eliitkooliks peetud keskkooli kasvatustöös. "Õpetajail ja kasvatajail ei tekkinud mõtetki nõrka õpilast oma isearalise hoole alla võtta ja sügavamalt vaadata tema hingeelusse... Ka ei tuntud kasvandikkude elu kodus ja üldse väljaspool kooli... Mõlemad tähendatud lapsed elasid kodus üle eriliselt tõsised sündmused... Ei pruugi sügav hingetundja olla, et aru saada, kuidas võisid sarnased pörutavad sündmused mõjuda koolis ja kui raskelt eksis pedagoog tõsistest elamustest tekkinud pööret õpilases rahulise südamega "n[õrgaga]" märkides ning laiskust, hooletust ja halba kodust elu temale ette heites... Need kurvad tõsiasjad sünnitavad tahtmatult mõtte, et meie keskkooli elus... peituvad tõsised varjuküljed..."

Ringkiri on tähelepanu vääriv dokument, kuna siin esmakordselt tõstatati kasvatustöö uuendamise vajadus keskkoolis ja õpilastele individuaalse lähenemise nõue.

Lisaks ringkirjale avaldas haridusminister J. Annusson noomituse nimetatud koolide direktoritele (N. Kann ja H. Bauer).

Haridusministeeriumi ringkiri ja noomitus mõjusid torkena niigi erutatud tagurluse "herilasepessa". Konservatiivide leer lõi kihama. Juba A. Piibu valitsuse ametisse määramisel avaldas pastor J. Lattik pahameelt valitsuse koosseisu kohta: "Nimelt on haridusministriks isik, kes mingil tingimusel nende lugupidamist ei võida, kes kristlikku haridust ja kultuuri tunnustavad" ("päevaleht", 1920, nr. 244).

Konservatiivsed keskkooliõpetajad olid harjunud sellega, et haridusministri kohal oli "oma mees", kuigi neil võimekaid kandidaate sellele kohale pakkuda ei olnud. Korduvalt oli kõne all

olnud N. Kann, kuid ikka leitud kerge olevat.

Pärast noomituse saamist vallandasid N. Kann ja H. Bauer tõelise sõimukampaania J. Annussoni pihta. H. Bauer ähvardas J. Annussoni "seaduslikule vastutusele" võtta ("Sotsiaaldemokraat", 1921, nr. 20). Juurdlust toimetanud haridusnõuniku J. Käisi kohta lamsseeriti aga ajalehte "Tallinna Teataja" (1921, nr. 9) anoumne artikkel, milles teda tembeldati "enamlaste komissariks". "Herra K. tarvitavat ka koolide revideerimisel niisuguseid võtteid, mis ainult Venemaal võivad kohased olla".

Toimetusele saadetud vastuses tuli J. Käsil selgitada vahet tavalise kooli revideerimise ja juurdluse toimetamise vahel. ("Tallinna Teataja", 1921, nr. 13).

Otse kurioosumina kõlab aga selle loo lõpp: ainult mõni päev hiljem (25. jaanuaril 1921. a.) ametisse nimetatud K. Pätsi valitsuses asus haridusministri kohal ei keegi muu kui sama H. Bauer.

Vastasleer juubeldas. "Päevaleht" nõudis H. Bauerilt Haridusministeeriumi "Auglase tallide" puhastamist. Selle tulemusena lahkusid ministeeriumist E. Martinson-Murdmaa ja J. Käis. Lahkumispalve esitas ka F. V. Mikkelsaar, kelle palvet aga ei rahuldatud.

6. Kodanliku koolisüsteemi rajajad

Kodanliku koolisüsteemi rajamisel oli J. Annusson koos E. Martinson-Murdmaa ja F. V. Mikkelsaarega veendunud ühtluskooli pooldaja. "Meie koolikorralduse aluseks peab olema kõigil astmetel maksuta ühtluskool" ("Kasvatus", 1920, nr. 1).

See nõue ei leidnud tollal kaugeltki veel üksmeelset toetust. Artiklis "Eesti senine hariduspoliitika" märgib J. Annusson:

"Nõnda on teada ühe meie tuttavama tegelase ühvardus, et ta oma lapsed väljamaale õppima saadab, kui meil ühtluskool teostatakse". Väsimatult tuli õpetajate, lastevanemate ja valijate koosolekuil selgitada ühtluskooli aluseid ja vajalikkust.

EÕL-i esimehena ja Tallinna Linna Koolivalitsuse juhatajana võttis J. Annusson osa Avalikkude algkoolide seaduse eelnõu koostamise komisjoni tööst. Erinevalt E. Martinson-Murdmaa ja F. V. Mikkelsaare 7-kl. algkooli projektist soovitas ta piirduda 6-klassilise kohustusliku algkooliga, mis enam vastas noore riigi majanduslikule kandejõule.

Kui Avalikkude algkoolide seaduse isaks võime nimetada E. Martinson-Murdmaad, kes koostas seaduse eelnõu ja esines selle aruandjana ja kaitsjana Asutavas Kogus, siis Avalikkude keskkoolide seaduse isaks võime julgesti nimetada Jüri Annussoni. Tema koostas seaduse peamise projekti (oli teisigi projekte), esines selle aruandjana ja visa kaitsjana I Riigikogus. Nimelt valiti J. Annusson Eesti Töerakonna nimekirja järgi Tallinna linna saadikuna I Riigikogu (1921-1923) liikmeks ja hariduskomisjoni esimeheks. Olgu lisatud, et Eesti Töerakonna haridusprogramm oli neil aastail võrdlemisi radikaalne ja seda tänu J. Annussoni ja mõne tema teise erakonda kuulunud progressiivse haritlase seisukohtadele.

Keskkoolide küsimust arutas ka EÕL-i poolt kokkukutsutud IV õpetajate üldkongress 16.-19. juunini 1920. Kongress nõudis J. Annussoni ettepanekul:

- Keskkool olgu 5-klassilise kursusega ühtluskooli teine aste, mis tuginegu 6-klassilisele algkoolile.

- Keskkool olgu kõigile kättesaadav ja maksuta.

Nende juhtmõtete alusel koostas J. Annusson Keskkoolide seaduse eelnõu, mis esitati Riigikogule 4. aprillil 1921. a.

J. Annussoni eelnõu ei olnud vastuvõetav konservatiivseile ja klerikaalseile keskkoolidirektoreile, kelle esindajana H. Bauer istus parajasti haridusministri toolil. H. Bauer koostas oma nn. keskkoolidirektorite eelnõu, milles keskkool oli ette nähtud tasulise usuõpetusega koolina ühes ettevalmistusklassidega (5. ja 6. õppeaasta). Seega ignoreeris H. Baueri eelnõu ühtluskooli põhimõtet. E. Martinson-Murdmaa tähendas selle eelnõu puhul: "Kas maksis haridusministeeriumil vaeva näha, et veneaegseid seadusi puudulikumalt ümber redigeerida?" ("Kasvatus", 1921, nr. 20).

Keskkoolide küsimust arutas veel V õpetajate üldkongress 16.-18. juunini 1921. a., toetades põhiküsimustes J. Annussoni projekti.

Riigikogu võttis Keskkoolide seaduse koostamise aluseks J. Annussoni projekti, kasutades H. Baueri projekti materjalina.

Avalikkude keskkoolide seadus tuli I Riigikogus arutusele 1922. a. sügisel (17. septembrist kuni 20. novembrini, kokku 17 koosolekul). Enne seda oli tema ümber vaieldud ligemale poolteist aastat Riigikogu hariduskomisjonis, kusjuures komisjon pidas mitu koosolekut nädalas.

Asjade aeglane käik tulenes sellest, et nii eelnõu koostamisel kui ka selle arutamisel pörkasid kokku kaks vastakat leeri. Progressiivne leer (I Riigikogus kuulusid sisse J. Annusson, E. Martinson-Murdmaa, J. Piiskar, J. Kana jt.) nõudsid - toetudes õpetajate üldkongresside otsustele - ilmalikku ja tasuta ühtluskooli ning takistamata edasipääsu algkoolist keskkooli. "Ei saa lubada, et koolis oleksid rikkad ja vaesed", nõudis J. Annusson. "Seni kui meil ei ole maksuta keskkooli, ei saa ühtluskoolist juttu olla" (J. Piiskar).

Tagurlikud koolimehed, kes nägid J. Annussoni eelnõus ohtu

oma senistele eliitkoolides kehtestatud privileegidele, sõdisid raevukalt uuenduste vastu. H. Bauer haridusministrina nõudis isegi, et seaduse eelnõu aruandjaks Riigikogus ei oleks hariduskomisjoni esimees J. Annusson, vaid rahvaerakondlasest keskkoolidirektor J. Westholm. Ettepanek lükati tagasi.

Peamine "duell" arenes J. Annussoni ja H. Baueri vahel. Viimasele sekundeerisid agaralt J. Lattik, V. Linnamägi (Kristlik Rahvaerakond), J. Tõnisson ja J. Westholm (Rahvaerakond), J. Hünerson (Põllumeestekogud) jmt. Riigikogu protokollidest nähtub, et J. Annusson võttis eelnõu puhul sõna 92 korral ja H. Bauer 75 korral.

Kuna J. Annussoni eelnõu pooldajail oli I Riigikogus väike enamus, õnnestus suurem osa tema ettepanekuist läbi viia. Ainult mõnehäälalise enamusega otsustati kaotada tasulised ettevalmistusklassid keskkoolide juures. Ühel hääletamisel said usuõpetuse pooldajad paarihäälalise enamuse. Lõpuks otsustati siiski ilmaliku keskkooli kasuks. Tagasi lükati aga maksuta keskkooli nõue. Seega jäi ühtluskooli põhimõtte seaduses poolikuks.

Seadus võeti I Riigikogus vastu 20. novembril 1922. a. Kehtima hakkas ta 1. augustist 1923.

Korduvalt võttis J. Annusson Riigikogus sõna õpetajate palgaseaduse arutamisel 1921. a. Haridusministeeriumi 1922/23. a. eelarve kohta (selle oli koostanud haridusminister H. Bauer) märgiti demokraatlikust leerist, et see on koostatud jõukama kihi huvides ja selles ei ole arvestatud rahvakooli ja vabaharidustöö vajadusi. J. Annusson nõudis haridusministrilt täiendavat toetust 15 tuhande kehvema õpilase koolikohustuse täitmiseks.

J. Annussoni vaateväljalt ei jäänud kõrvale ka kutsehariduse küsimused. Järjekindlalt nõudis ta Riigikogu kõnetoolil ja aja-

kirjanduse veergudel kõrgema tehnilise hariduse organiseerimisest Eestis. Riigikogus vaidles ta H. Baueriga, kes väitis, nagu jätkuks Eestile neist 30-40 insenerist, kes olid Venemaalt tagasi saabunud. Ta nõudis Tallinna Tehnikumi reorganiseerimist kõrgemaks õppeasutuseks ja sellele uue hoone ehitamist.

Esimese katse tehnilise õppeasutuse avamiseks tegi juba 1917. aastal Tallinna rahvaülikool, mille neljast osakonnast üks töötas tehnikaosakonnana. Elav osavõtt sellest osutas rahva vajadusele tehnilise hariduse järele. Peatselt viidi see tehnikaosakond üle Eesti Tehnika Seltsi juurde, kus ta esimese Saksa okupatsiooni ajal töötas tehniliste kursuste nime all. Nende kursuste baasil avati 1919. aastal Tallinna Tehnikum 6 osakonnaga. Sisse astuda soovijaid oli 450, vastu saadi võtta 230. Tehnikumil oli alamaste (3 semestrit), mis valmistas ette meistreid, tehnikuid ja joonestajaid ning ülemaste (samuti 3 semestrit), mis valmistas insenere, konstruktoreid ja arhitekte. Kuna seltsil oli majanduslikke raskusi, võttis Asutav Kogu 1920. a. mais vastu seaduse, millega Tallinna Tehnikum muudeti riiklikuks õppeasutuseks. Tehnikumi juurde asutati ettevalmistuse osakond - eeltehnikum, mis 1922. aastal reorganiseeriti tehnikagümnaasiumiks. Tehnikum ise aga kujunes 3-aastase kursusega kõrgemaks õppeasutuseks, millel oli 2 teaduskonda (ehitus ja mehaanika). Selle lõpetajad said tegeliku inseneri või arhitekti kutsetunnistuse. (Inseneridiplomit kool ei andnud)¹⁾.

1924. aastal avati tehnikumi juures riiklik katsekoda, millega ühendati senine riigi kesklaboratoorium. J. Annusson oli Tal-

---

1) Lähemalt vt. J. Annussoni artiklis "Tallinna Tehnikum" (2, lk. 1006-1010).

linna Tehnikumi keemiaosakonna õppejõud ja katsekoja juhataja kuni USA-sse siirdumiseni 1926. a.

J. Annussoni teeneid Eesti esimese tehnilise õppeasutuse organiseerimisel ja väljakujundamisel märgib tunnustavalt hilisem Tallinna Tehnikumi direktor Enn Nurmiste (Nikolai Neuhaus) oma ülevaates "Tallinna Tehnikum 1915-1940" [7].

7. "Eesti suurem usuõpetuse vastane"

Võitlus tõelise rahvakooli eest on meil alati olnud seotud võitlusega kiriku tagasikiskuva mõju vastu. Kirik püüdis alati kooli kasutada oma mõjusfääri laiendamiseks ja rahva pimestamiseks. Juba 19. sajandi teisel poolel nõudis C. R. Jakobson koos teiste progressiivsete ärkamisaja tegelastega kooli vabastamist kiriku mõju alt. "Seni kaua, kui meie koolid jäävad karjaste hoolde, seni ei saa neist muud kui karjaloomade kasvatajaid..." ("Eesti Kirjandus" 1913, lk. 275).

1905.-1907. a. kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis nõuti võimsalt emakeelset õpetust ja kooli lahutamist kirikust. H. Pöggelmann, kes 1905. a. lõpul oli "Teataja" tegelik toimetaja, märkis artiklis "Kool ja usuõpetus", et viimase kaudu "on meie rahvakool ikka veel kiriku ja ... kõige tagurlikumate ringkondade käpa alla jäänud" ("Teataja" 1905, nr. 246-248).

Oktoobrirevolutsiooni perioodil asusid ilmaliku kooli eest peetava võitluse etteotsa bolševikud. Artiklis "Usuõpetus koolides" kirjutas J. Sihver: "Kooli ülesanne on last iseseisvalt mõtlejaks, vabaks kodanikuks kasvatada, kes ainult seda tööks peab, mis inimese mõistusele arusaadav on: kooliõpetus peab emakeelne ja täiesti ilmalik olema" ("Tööline", 1917, 8. sept.).

28.-30. detsembrini 1917. a. Tallinnas peetud Eesti kooliõpetajate kongress nõudis usuõpetuse täielikku keelamist koolides. Eesti Tööraha Koolivalitsus, mida juhtis bolševik Artur Vallner, keelaski usuõpetuse õpetamise ja palvuste pidamise koolides. Eestimaa Kommunistlik Partei jäi ka edaspidi illegaalses olukorras kõige järjekindlaks ilmaliku kooli eest võitlejaks Eestis.

Kuid ka kodanlaste hulgas leidsid progressiivseid materialistliku maailmavaatega haritlasi, kes toetasid võitlust ilmaliku kooli eest. Üheks selliseks silmapaistvamaks võitlejaks kodanlikus Eestis oli Juri Annusson. Brošüüris "Vana ja uus kool" [1] kirjutab ta: "Usuõpetus on meil kooli jäänud keskaja pärandusena. Uus ühtluskool tuleb luua ilmalik ja vabastada ta kiriklike ülesannete täitmisest."

Artiklis "Sõjakas kiriklus" nendib ta: "Eestis on kirik aastasadade jooksul enam kui kahtlast osa mänginud. Ta oli kord ühe, kord teise valitseja sõnakuulelik ümmardaja" ("Vaba Maa", 1920, nr. 54).

"Põhjendus, et usuõpetus kui kasvatav õppeaine koolis tingimata tarvilik on, ei kannata arvustust välja" ("Kasvatus", 1920, nr. 1).

Samu seisukohti väljendasid mitmed teisedki tolleaegsed kooli-uuendajad (E. Martinson-Murdmaa, F. V. Mikkelsear, J. Kõis, J. Piiskar, H. Roos jt.). Ka progressiivsed kirjanikud toetasid koolimehi selles võitluses (E. Vilde, F. Tuglas, A. H. Tammsaare, J. Semper, J. Barbarus, E. Hubel jt.).

Kaalukate ja küpsete mõtetega usuõpetuse küsimuses esines meie suur mõtleja A. Hansen-Tammsaare.

Juba 1917. revolutsiooniaastail märkis ta artiklis "Usust ja tema õpetusest" ("Päevaleht", 1917, nr. 258):

"Heidetakse usuõpetus koolist välja ja tehakse seda lastevanemate tahtmise vastu, siis tähendab see ainult ühte: usuõpetuse andmine nihkub teatud ja valitud õppejõudude käest tundmata ja valimata jõudude kätte.

... Jäetakse aga usuõpetus kooli edasi, siis võib endine vaimu- ja hingesurmamine kesta..."

Artiklis "Kool ja usuõpetus", mis ilmus ajakirjas "Murrang" (1921, nr. 5/6) küsib ta õigustatult: "Miks puutakse usuõpetus kesk- ja algkoolist välja tõrjuda, kui ta ülikoolis täieõigusliku õppeharuna riigi kulul edasi kestab?"

"Loomulikuna tundub üks kahest: heitkem usuõpetus kui õppeaine ka ülikoolist välja, või kui te ta sinna jätate, siis tuleks talle ka alg- ja keskkoolis vähemalt vabatahtlik eluõigus anda."

Autori arvates oleks usuõpetuse väljajätmisel ülikoolist "see kiiduväärt omadus, et teadusetempel vabaneks aastatuhandelisest tolmust, ja kõrgel asutusel poleks enam kurba kohustust kokku puutuda asjadega, millel nii vähe ühist teadusega, nagu seda tänapäev mõistetakse."

Kirjanik kahtleb siiski, kas niisugune ettepanek teostamist leiab, kuna selleks ei jatku lihtsalt kodanikujulgust "kultuurse Lääne-Euroopa ees", kus teadusetemplid endiselt sobivad teoloogiga.

Avalikkude algkoolide seadusega jäeti usuõpetus algkoolist välja; selle tulemusena oli meie algkool aastail 1920-1923 ilmatu.

Kuid kiriklased ei tunnistanud end veel lõõduks. Nad organiseerisid energiliselt ridu, et säilitada kiriku ja vaimulike mõju poliitilises elus, samuti hariduse ja kooli alal. Asutati isegi (1919) oma partei - Kristlik Rahvaerakond.

Eriti teravaks kujunes võitlus kahe rinde vahel usuõpetuse küsimuses Riigikogu valimiste eel 1920. Tollal oli see nii valimiseelsetel koosolekutel kui ka ajakirjanduses üks enamdiskuteeritav küsimus. J. Annusson avaldas ajalehes "Vaba Maa" rea artikleid: "Usuõpetuse küsimusest rahvakoolis" (1920, nr. 6 ja 7), "Avalikkude algkoolide seaduse arutamise puhul" (nr. 39), "Sõjakas kiriklus" (nr. 54), "Kirik ja hingeõnnistuse ainuõigus" (nr. 72 ja 73). Pealkirjad kõnelevad juba iseenese eest. Usuõpetuse pooldajate väitele, nagu kannataks usuõpetuse väljajätmise puhul noorsoo kõlbeline kasvatus, vastas ta, et õpetaja peab igas tunnis kasvatama. "Mitte kuivad moraali ettekirjutused ei kasvata last, vaid kogu kooli elu ja korraldus", samuti on "kasvatajate eeskuju, inimese ja rahvuse kangelased, kirjanduslikud kujud, kunstiteosed need allikad", millest noored eeskuju ammutavad.

J. Annussoniga polemiseerisid ägedalt "Päevaleht", "Kaja", "Tallinna Teataja" ja "Postimees". N. Kann, kes avaldas pikema artikli ühessegselt kahes ajalehes ("Päevaleht", 1921, nr. 8 ja "Tallinna Teataja", nr. 6) nimetas J. Annussoni "kõige suuremaks usuõpetuse ja kiriku vastaseks Eestis". Ridamisi ründasid teda pastorid ja Tartu ülikooli usuteaduskonna õppejõud. Lausa mõnitava tooni omandasid need kirjutised pärast J. Annussoni nimetamist haridusministriks. Stiilinäitena olgu toodud katke artiklist "Meie vaimukangelased", milles J. Annussoni kohta öeldakse: "See pusija ootas parajat silmapilku, et ronida meie hariduse etteotsa... ja ta on sinna jõudnud" ("Tallinna Teataja", 1921, nr. 9).

Ka pärast Keskkoolide seaduse vastuvõtmist I Riigikogus, kus teatavasti mõnehäälelise enamusega usuõpetus keskkoolist välja jäeti, ei pannud usuõpetuse pooldajad relvi maha. Kristliku Rahvaerakonna initsiatiivil organiseeriti 17.-19. veebr. 1923. a.

rahvahäletus, kus usuõpetuse pooldajad said 328 369 häält, vastasrind 130 476 häält.

1923. a. rahvahäletuse tulemus oli esimene tõsisem tagasilöök rahvahariduse demokratiseerimise teel kodanlikus Eestis. See oli valusaks löögiks ka J. Annussonile, kes alati oli nõudnud, et "kool ei satuks edu takistavate voolude teenistusse". Nüüd oli see siiski sündinud. Sirgjoonelise inimesena ei nõustunud ta asuma kompromisside teele. Tüdinenud väiklastest kallalekipumistest ja EOL-i juhatuse kõikuvatest seisukohtadest, otsustas ta tagasi tõmbuda koolipoliitilisest tegevusest. Ka ei rahuldanud teda Eesti Tööerakonna juhtide tegevus, kes üha enam kaldusid koostööle parempoolsete konservatiivsete parteidega.

J. Annusson ei kandideerinud enam II Riigikogu valimistel ja loobus 1922. aasta lõpul ka EOL-i esimehe kohast. Töötanud mõne aasta Tallinna Tehnikumi õppejõuna ja katsekoja juhatajana, siirdus ta peatselt välismaale, et seal otsida rakendust oma erialal.

8. Mõningaid J. Annussoni mõtteid kooli sisulise uuendamise alalt

Nagu teame, esines kooliuuenduse mõiste kodanlikus Eestis kahes tähenduses. Laiemas mõttes mõisteti selle all kooli välist ümberkorraldamist ja uuendamist (koolisüsteem, koolivõrk, õppeplaanid ja -programmid). See periood algas juba enne 1917. a. emakeelse kooli taotlemisega ja lõppes põhiliselt uute kooliseaduste vastuvõtmisega Riigikogus ning ühtluskooli kehtestamisega. Jüri Annussoni osa selles töös oli kaalukas.

Mis puutub koolitöö sisemisse ümberkorraldamisse, n.ö. kooliuuendusliikumisse kitsamas tähenduses, siis siin jäi J. Annussoni

osa tagasihoidlikuks. Olles veendunud, et kool peab ka sisuliselt uuenema, nõudis temagi töökooli kehtestamist, sellele nõudele aga konkreetsemat sisu andmata. Küll avaldas ta "Kasvatuse" tegevtoimetajana 1921. a. sarja artikleid töökooli ideede tutvustamiseks. Neist väljapaistvam oli J. Käisi kirjutus "Kooli lähendamine töökooli põhimõttele" ("Kasvatus", 1921, nr. 17-19), milles astuti välja töökooli mõiste lihtsustatud käsitluse vastu.

Veendunud materialistina ja ateistina nõudis J. Annusson, et kasvatustöö peab põhinema teaduslikul alusel. Samuti rõhutas ta "Eesti lapse tundaõppimise ja individuaalse lähenemise vajadust".

Vastukaaluks saksa töökooli esindajate ühekülgselt tutvustamisele soovitas J. Annusson silmas pida ka anglosaksi, eriti USA pedagoogilisi taotlusi. Haridusministrina saatis ta USA hariduskomisjonile kirja, milles palus vastata reale küsimustele selle maa rahvahariduse ja koolielu korraldamise kohta. Vastused on avaldatud ajakirjas "Kasvatus" (1922, lk. 387-391).

1925. a. tegi J. Annusson matka USA-sse. Oma tähelepanekuist avaldas ta pikema artikli "Ameerika Ühisriikide kool" ajakirjas "Kasvatus" (1927, nr. 1-8). Andnud ülevaate USA detsentraliseeritud alg-, kesk- ja ülikoolist, leiab autor, et Eestis on mõndagi juba alghariduse korraldamisel Ameerika eeskujul korda saadetud (ühtluskool). Edasi soovitas ta, et meie "keskkooli elulisemaks ja praktilisemaks muutmiseks võib Ameerika kool palju eeskuju pakkuda". Esile tõstis ta veel sealses koolis valitsenud "aktiivsust, elurõõmu ja usku inimese teovõimesse".

Ka hilisemal USA-s viibimise ajal huvitus ta endiselt kooli- ja haridusküsimustest. Selle tõenduseks on mõned tema artiklid, mis on avaldatud New Yorgi eestlaste ajakirjas "Meie Tee". Artiklis "Kes on haritud inimene?" (1935, nr. 8), püüab ta analüüsida

hariduse mõistet. Ta jõuab järeldusele, et koolitunnistus ja kooliharidus üksi ei tee inimest veel harituks. Üha rohkem annab end tunda lõhe kooli ja elu vahel. Kõik see nõuab kasvatuse uut sisu ja uusi meetodeid. "Mitte see ei ole tähtis, kui palju ja mida keegi teab, vaid see, kuidas ta oskab mitmesuguseid elus ettetulevaid ülesandeid lahendada ning uute oludega kohaneda; tähtis on ka see, kuidas ta oskab asetada ennast õigeisse suhteis- se alata- sa muutuva ja teda mitmekülgselt mõjutava ühiskonnaga." Kasvatuse peamiseks ülesandeks olgu loova ja kehtvalt areneva tervikisiku (isiksuse) kujundamine.

Neis J. Annussoni arutlustes on ilmselt märgata Ameerika pragmatismi mõjusid. Esikohale seati praktilisi tulemusi silmaspidavate ja "elus esinevate probleemide lahendamise oskused", mis hästi sobisid Ameerika elulaadi praktitsismiga.

Tänapäeva seisukohalt väärrib tähelepanu selle artikli lõpuosa, milles koolimees tabavalt projekteerib tuleviku kooli umbes 30 aastaks ette; ennustades, et "see aeg ei ole kaugel, kus alg- ja keskkool liituvad kokku kõigile lastele kohustavaks 11-12-aastase kursusega rahva kooliks. Hea korralduse juures selle kooli lõpetaja võiks olla varustatud kõigi haritud inimeselt oodatavate omadustega".

Tunnistanud kodanliku demokraatia ja "isikliku algatuse õiguse" oma maailmavaate aluseks, taunis ta otsustavalt 1930. aastail levima hakanud fašismi ja "juhi inspiratsioonist ja tahtest või kõikmääravast põhidoktriinist tuletatud maailmakorda". Vastuoludele tema maailmavaates viitab aga see, et ta samal ajal umbusklikult suhtus ka "demokraatliku liberalismi" tulevikku, kõnelemata juba kommunismist, mida ta ei püüdnudki mõista.

Oma küpsema ea pedagoogilised vaated on ta kirja pannud uuri-

muses "Kasvatuse põhitegurid". Käsikirja säilimise kohta Eestis puuduvad andmed. Võimalik, et ta selle emigreerimisel kaasa võttis. Töö eessõnast on avaldatud lühike katkend ajakirjas "Kasvatus" (1939, nr. 6-7).

9. Kultuurharidustöö organiseerijana

Kodanlikus Eestis nimetati kultuurharidustööd vabaharidustööks.

Õpetajaskonna organiseerimise ja kodanliku koolisüsteemi rajamise kõrval kujunes Jüri Annussonist ka kultuurharidustöö pioneer kodanlikus Eestis. Juba "Kasvatuse" avanumbris avaldatud artiklis "Õpetajaskonna ülesanded" rõhutab ta, et koolis tehtav kasvatustöö jääb poolikuks, kui seda ei täienda täienduskoolid, rahvaülikoolid, raamatukogud ning üldine vabaharidustöö ja noorsooliikumine. "Eesti õpetaja on ka siis osanud kultuuritööd teha, kui teda ennast ühes terve rahvaga püüti ära lüüa".

J. Annussoni eestvõttel avas Tallinna Õpetajate Selts juba 1917. aasta kevadel rahvaülikooli. Selle ülalpidamiseks asutati sama aasta juulikuus Tallinna Rahvaülikoolide Selts. Viimane organiseeris rahvaülikooli kõrval veel keeltekursusi, loenguid ja täiskasvanute õhtukeskkooli (kolledži). Lektoreid oli TRS-i nimekirjas üle 80, kuulajate arv ületas aastast 5000 piiri. Seltsi juures tegutses edukalt segakoor T. Vettiku juhatusel. Peale J. Annussoni kuulusid TRS-i juhatusse koolimehed H. Kuks, J. Kents M. Välbe, A. Tamm, J. Westholm jt.

Järjest paisuva tegevuse juhtimiseks, mis hõlmas juba kogu maad, asutati seltsi juures 1923. aastal haridusbüroo, mille juhatajaks oli J. Annusson. Selle haridusbüroo baasil loodi Tar-

tus 28. ja 29. detsembril 1923. a. peetud esimese hariduskongressi otsusega kultuurharidustöö keskuseks Eesti Haridusliit. J. Annusson oli selle esimeseks esimeheks (aastail 1924-1925). E. Haridusliit korraldas populaarteaduslikke loenguid, kursusi, hariduspäevi ja -kongresse, asutas õpiringe.

Lühemat aega oli ta E. Haridusliidu esimeheks ka pärast 1940. a. juunipööret, mil E. Haridusliidu nõukogu koosseis uuendati.

USA-s viibides võttis J. Annusson agaralt osa kohalike eestlaste seltsielust ja organiseerimisest. Tema algatusel kutsuti 1933. a. New-Yorgis kokku Ameerika eestlaste kongress. Samuti oli ta Ameerika Eesti Liidu asutajaid ja esimehi. New-Yorgi Eesti Haridusseltsi naisosakonna kaasabil organiseeris ta New-Yorgis eestlaste lastele täienduskooli, olles ka ise üks selle kooli õppejõududest. Samuti leiame tema nime New-Yorgi Eesti Haridusseltsi ajakirja "Meie Tee" asutajate ja toimetustöötajate nimekirjast.

10. Kokkuvõtteks

Jüri Annusson oli kodanlike vaadetega koolimees ja teenis sellena kõigepealt kodanliku riigi huve. Elitades nõukogude võimu kehtestamist Eestis, taotles ta progressi saavutamist reformide kaudu. "Väikekodanlike parteide, eriti nende liidrite raktsioonilisus aga ei anna veel põhjust tõmmata kriipsu peale nende parteide ridadesse kuuluvate või nende mõju all olevate haritlaste ausalt demokraatlikele taotlustele" [3]. Siirgjoonelise ja progressiivse koolimehena tõusis J. Annusson kõrgemale omaaegse kild- ja erakondliku poliitika üldisest kitsarinnalisusest.

Tänapäeva "perspektiivis näeme selgesti seda, milles ta eksis.

Kuid, nagu on öelnud V. I. Lenin, me hindame minevikuühiskondlikku tegelast selle järgi, mida ta andis uut oma ajas, mitte selle järgi, mida ta ei andnud. Seda uut, mida taotles ja osalt teostas J. Annusson kooli ajal, ei olnud sugugi vähe. On kahju, et tema aktiivne tegevus meie kooli uuendamisel kestis ainult lühikest aega (6-7 aastat). Kahju seepärast, et tema teoliste koolimeeste eemaldumine aktiivsest hariduspoliitikast aitas kaasa sellele, et 30-ndail aastail omandas ülekaalu reaktsioonilis-klerikaalne suund.

Mõndagi J. Annussoni tegevuses ja taotlustes jääb meile mõistatuseks. Nähtavasti kehtib ka tema kohta A. H. Tammsaare tõesõna: "Inimene on igavene juut, kes rändab ja rändab, otsib ja otsib."

Veebruar 1976.

V. Horvit

Kasutatud kirjandus

1. J. Annusson, Vana ja uus kool. Tln., 1920.
2. Koguteos "Eesti - maa, rahvas, kultuur". Trt., 1926.
3. Õ. Elango, Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis. Tln., 1972.
4. Eesti NSV ajalugu. Tln., 1957.
5. Kalender, 1967.
6. E. Murdmaa, Mälestusi ja mõtteid (käsikiri VÕT-i arhiivis).
7. E. Nurmiste, Tallinna Tehnikum (käsikiri VÕT-i arhiivis).
8. V. Horm, Eesti õpetajate organisatsioonid 1870-1940 (käsikiri VÕT-i arhiivis).
9. V. Horm, Enn Murdmaa ja tema osa kodanliku Eesti kooli-
uuendusliikumises. - Nõukogude pedagoogika ja kool.
V. Trt., 1969.
10. Agu Põld, Eesti haridus- ja kooliseltside koolide ajaloost
1906-1918 (käsikiri VÕT-i arhiivis).
11. A.H. Tammsaare, Valitud artiklid. Tln., 1976.